

Iz Platonovih dijaloga ...

Ideja Dobra

(SOKRAT) - Kažemo i određujemo da ima mnogo lepih, mnogo dobrih i drugih stvari, i u govoru između njih pravimo razliku.

- Tako je.

- S druge strane, opet, govorimo i o lepom kao takvom, i o dobrom kao takvom i o drugim stvarima koje smo ranije shvatili kao mnoštvo, dok sad, međutim, uzimamo za svaku stvar po jednu ideju kao da ova sačinjava jedinstveno biće, i pomoću nje određujemo šta je svaka pojedina stvar kao takva.

- Tako je.

- I za mnoštvo kažemo da se ono može videti ali ne i saznati, a za ideje tvrdimo da se saznaju ali se ne vide.

- Svakako.

... [jer] ...

- A zar ne vidiš da je čulu vida i vidljivim stvarima potrebno još nešto?

- Kako to?

- Ako oči gledaju, i ako pokušavam da se njima služim i ako je u njima prisutna boja, znaš da one ipak ništa neće videti ako ne dođe nešto treće što je stvoreno radi toga.

- Šta podrazumevaš pod tim?

- Ono - rekoh - što ti nazivaš svetlošću.

- I zar onda sunce, koje doduše, nije organ vida, nije njegov uzrok i zar se ne vidi upravo zahvaljujući tom uzroku?

- Tako je.

- A ja sam mislio baš na sunce kad sam govorio o potomku dobra kojeg je ovo stvorilo sličnim samom sebi. Ono što je Dobro u regiji misli, naspram uma i umstvenih stvari, to je u regiji vidljivog sunce, naspram vida i vidljivih stvari.

- Ako se [duša] usmeri prema predmetima koje obasjava istina i biće, onda misli, saznaje i čini se da ima um; a ako se usmeri prema tamnim stvarima, naime, prema onima koje postaju i nestaju, onda i ona samo nagađa, postaje neosetljiva, razbacuje svoje misli tamo-amo i čini se kao da nema uma.

- Jeste, tako izgleda.

- Ideju dobra treba da shvatiš kao nešto što predmetima koji se mogu saznati daje istinu i što duši koja saznaje daje sposobnost saznavanja. Shvati je kao uzrok našeg znanja i kao uzrok istine koju saznajemo umom. Iako su znanje i istina lepi, ipak ćeš dobro učiniti ako poveruješ da je ideja dobra nešto drugo i nešto još lepše nego što su sama istina i znanje.

- U stvarima koje se tiču saznanja, prisustvo dobra ne daje jedino to da budu saznate, nego upravo iz njega samog proishodi njihovo bivstvovanje i njihova suština, a samo dobro nije suština, nego se po uzvišenosti i moći uzdiže iznad nje.

Platon, Država, str. 199-202.

Saznanje iz ideja - po formi odgovora matematičkom saznanju

Dakle, još jednom - rekoh - jer ćeš posle ovoga lakše moći da shvatiš. Ja svakako verujem da znaš da oni koji se bave geometrijom, aritmetikom i tome slično, pretpostavljaju pojmove o parnome i neparnome, o figurama, o trima vrstama uglova i svemu što sa tim ima veze; oni to, jednostavno, pretpostavljaju kao da im je potpuno jasno šta su te stvari, a ne smatraju za potrebno da bilo sebi, bilo drugima, polažu računa o onome što je svakom jasno. Oni, naprotiv, ... idu odmah dalje, kako bi naposljetku došli do zaključka zbog kojeg su se i upustili u raspravljanje.

- Razume se da to znam - reče on.

- A znaš i to da kad žele da dokažu nešto o četvorouglu kao takvom, ili o dijagonali kao takvoj, a ne samo o slučajno naslikanoj, upotrebljavaju vidljive slike, iako ne misle baš na njih, a to isto važi i za sve ostale figure. Ova vidljiva pomoćna sredstva koja oni prave i slikaju i koja i sama bacaju senke i stvaraju u vodi slike, upotrebljavaju oni samo kao slike, a pritom teže da vide one prave, istinske slike koje ne možemo ugledati ničim drugim, nego samo svojim duhom.

- Istinu govoriš.

- Ovu sam vrstu nazvao misaonom, ali sam rekao da je duša prinuđena da pri svome ispitivanju stvara pretpostavke i da ne ide do dna, jer preko pretpostavki ne može da pređe, no uzima u pomoć slike koje u poređenju sa drugima važe kao jasne i vredne.

- Razumem - reče on - da govoriš o geometriji i srodnim veštinama.

- Onda tako shvati i ono što ja označavam drugim delom misaonog sveta [svetom ideja]. To su stvari koje može da shvati samo čista misao i to pomoću dijalektike tako što pretpostavke ne shvata kao osnove, nego samo kao pretpostavke, slično polaznim tačkama i pokretačima pomoću kojih se dopire do onoga što nema pretpostavke, do pravoga početka svih stvari; čista misao shvati taj početak, onda se opet, pridržavajući sve ono što sa njim ima veze, vrati i stiže do kraja. Pri svemu tome istraživanju ne pomaže se ničim vidljivim nego samo idejama kao takvim i tako završava u svetu ideja.

- Razumem - reče on - ne potpuno, doduše - jer mi se čini da govoriš o nekom ograničenom zadatku - ali shvatam da želiš utvrditi: kako je onaj deo pravog i istinskog sveta, kojim se bavi dijalektika, mnogo jasniji nego takozvane nauke kod kojih pretpostavke važe kao počeci samih stvari i kod kojih su posmatrači primorani da predmet posmatraju umom, a ne čulima; kako se oni, međutim, oslanjaju na pretpostavke, a ne idu do samog početka stvari, tebi se čini da oni nemaju pravo saznanje o predmetima, iako su ovi u svome početku pristupačni razmišljanju. Mislim da ti osobine matematičara i ovakvih ljudi smatraš za razum, a ne za um, podrazumevajući pritom da razum leži na sredini između uma i čulnog saznanja.

- U potpunosti si shvatio - rekoh. - Za četiri dela celokupnog sveta uzmi sada i četiri duševne osobine: Za najviše saznanje - um, na drugo mesto stavi razum, trećem daj veru, a za poslednji ostavi sumnju; sredi ih po smislu i veruj da one imaju udela u jasnosti onako kao što stvari na koje se odnose imaju udela u istini.

- Razumem - reče on - slažem se i sređujem ih onako kako si rekao. (*Platon, Država*)

Mit o pećini

(SOKRAT) - A sada - rekoh - uporedi našu prirodu sa ovim stanjem da bismo videli da li smo zaista obrazovani ili nismo. Zamisli da ljudi žive u nekoj podzemnoj pećini, i da se duž cele pećine provlači jedan širok otvor koji vodi gore prema svetlosti. U toj pećini žive oni od detinjstva i imaju okove oko bedara i vratova tako da se ne mogu maći s mesta, a gledaju samo napred, jer zbog okova ne mogu okretati glave. Svetlost im, međutim, dolazi od vatre koja gori iznad njih i daleko iza njihovih leđa. Između vatre i okovanih vodi gore put, a pored njega zamisli da je podignut zid kao ograda kakvu podižu mađioničari da iznad nje pokazuju svoju veštinu.

-Zamišljam - reče on.

Zamisli uz to još da pored tog zida ljudi pronose razne sprave, i to kipove ljudi i drugih životinja od kamena i drveta, kao i sve moguće tvorevine ljudske umetnosti, ali tako da one iznad zida štrče, i da pri tom, kao što to obično biva, pojedini od njih u prolazu razgovaraju a drugi ni reči ne govore.

- Tvoje je poređenje neobično, a neobični su i tvoji zatvorenici.

- Slični su nama - rekoh. Zar misliš da oni vide nešto drugo osim svojih senki i senki drugih ljudi, koje svetlost vatre baca na suprotan zid pećine?

- A kad bi mogli međusobno da govore zar ne bi ono što vide smatrali za realne stvari?

- Bezuslovno.

...

- A sada zamisli kako bi oni postupili kad bi im stvarno uspelo da se oslobode okova i izleče od neznanja. Moglo bi biti smao ovo: kad bi neko od njih bio oslobođen okova i bio prinuđen da odjednom ustane, da okrene vrat i da pođe i pogleda prema svetlosti, dok pri svemu tome oseća bolove, a od svetlosti ne može da vidi one stvari čije je senke nekad gledao, šta misliš da bi odgovorio kad bi mu neko rekao da je sve dotle gledao samo koještarije, da je sada mnogo bliže realnosti i da vidi pravilnije, pošto je okrenut većoj istini?

... kad bismo ga sad primorali da gleda u samu svetlost, onda bi ga zbolele oči, i on bi pobegao i okrenuo se prema onome što može gledati i verovao da je to zaista jasnije od onoga što mu se sada pokazuje.

- Zaista bi tako učinio - reče Glaukon.

- Kad bi ga sad odande neko silom odvuкао uz težak i nepristupačan izlaz ne pušta-jući ga dok ga ne izvuče na sunčevu svetlost, zar ne bi onda trpeo muke i ljutio se što ga ovaj vuče, i zar mu se, kad bi zatim došao na svetlost, oči ne bi zasenile tako da ne bi mogao videti ništa od onoga što mi zovemno stvarnim?

- Ovu sliku, dragi Glaukone, u celini moramo primeniti na ono što smo ranije govorili, te uporediti svet koji se pokazuje našem viđenju sa boravkom u tamnici ... Ako, nadalje, ono uspinjanje i posmatranje onoga što je gore shvatiš kao putovanje duše u sferu *umnog*, onda si na tragu onoga što ja mislim i što si od mene želeo da čuješ.

(Platon, *Država*, str. 206-209.)

Ono “najbolje” kao uzrok zašto su stvari onakve kakve jesu

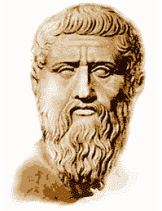
-SOKRAT: Ali kad sam jedared jednoga čuo gde iz nekoga spisa, reče mi Anaksagorina, čita i tvrdi da je um ono što sve razređuje i što je svemu uzrok, obradujem se tome uzroku i učini mi se da je na izvestan način pravilno da je um uzrok svemu; i stekoh uverenje, ako stvar tako stoji, da onda um, uređujući, i zacelo sve uređuje i svaku stvar udešava onako kako će biti najbolje. Ako bi, dakle, hteo ko da otkrije uzrok svemu pojedinom, kako nastaje, ili propada, ili postoji, morao bi da ispita koji je baš za tu stvar najbolji način da postoji ili da što mu drago drugo trpi ili dela.

- A iz tih reči izlazi da čovek ni na šta drugo ne mora da obraća pažnju ni kod sebe ni kod svega drugoga nego na ono što je najbolje i najpodesnije.

- A taj isti mora da zna i ono što je gore; jer isto znanje obuhvata i jedno i drugo. Razmišljajući o tome radovao sam se, jer sam mislio da sam prema svome shvatanju u Anaksagori našao učitelja uzroka svih stvari, i da će mi on kazati najpre to da li je zemlja ravna ili okrugla, a kad mi to kaže, objasniće mi još i uzrok i nužnost, i, ističući ono što je bolje, pokazaće mi zašto je za nju bolje da je baš takva. I ako ustvrdi da stoji u sredini, objasniće mi i to da je za nju bolje bilo da stoji u sredini. Iako mi to razloži, bio sam već rešio da drugu vrstu uzroka više ne tražim. Pa i što se tiče Sunca, Meseca, i ostalih zvezda, i brzine jednoga prema drugome, i njihova okretanja, i drugih njihovih osobina, bio sam rešio da na isti način doznam u čemu je za svako od njih bolje da dela i trpi ono što dela i trpi. Kad je on jedared ustvrdio da je um sve to uredio, nisam mogao da verujem da će on za to istaći još neki drugi uzrok...

- Ali sam se u divnoj nadi, prijatelju moj prevario. Dok sam delo čitao i odmicao, video sam čoveka koji se umom nimalo ne služi niti mu pridaje kakvih uzroka u razređivanju stvari, nego ističe vazduh, i eter, i vodu, i još mnoge druge čudne stvari.

(Platon, Fedon, str. 148-149.)

Priroda saznanja

SOKRAT: Zar nismo već ranije govorili i o ovom; kad se duša telom služi da nešto posmatra, ili vidom, ili sluhom, ili kojim drugim čulom - jer promatrati nešto telom koliko promatrati nešto čulima - onda nju telo vuče k onome što nikada ne ostaje samo sebi jednako, i zato ona luta, i zbunjuje se, i kao pijanu hvata je vrtoglavica, jer se dotiče takvih stvari?

KEBET: Svakako.

SOKRAT: A kada sama za se promatra, ona se zanese u onu oblast, u ono čisto, i večno, i besmrtno, i svagda sebi jednako, pa kako je srodna tome, ona svagda, kad god se nađe sama za se i kad joj prilike to dopuštaju, boravi s time, i oslobađa se lutanja i navek, dokle god je onim zauzeta, ostaje sebi jednaka, jer se zanima takvim stvarima. I baš to njeno stanje zove se saznanje. (*Platon, Fedon, str. 125*).

- Kad sam zatim sustao u posmatranju stvari, učini mi se da moram pripaziti da ne prođem kao oni koji gledaju i posmatraju pomračenje Sunca; nekima, naime, upropaste se oči, ako njegov lik ne posmatraju u vodi ili u čemu sličnom. Nešto slično je i meni palo na um, i ja sam se pobojavao da dušom ne obnevidim potpuno kao bih posmatrao stvari očima i pokušavao da ih svakim čulom dotičem. Učini mi se da moram pribeci pojmovima i u njima tražiti istinu bića. Ta nikako ne mogu dopustiti da onaj koji posmatra stvari u pojmovima posmatra više u slikama nego li onaj koji se neposredno obraća samim stvarima. Udarim, dakle, ovim putem i, postavivši u svakom pojedinom slučaju za osnovu onaj stav za koji mislim da je najpouzdaniji, uzimam kao istinu ono što mi se čini da se s tim stavom slaže, a to se tiče i uzroka i svega ostaloga, a što se ne slaže, to ne uzimam kao istinu.

(*Platon, Fedon, str. 150*).